

RATIONALISMI

Heidi Kurkinen

Rationalismi tulee latinankielisestä sanasta *ratio*, joka tarkoittaa järkeä. Rationalismin mukaan tieto perustuu järkeen, jonka avulla on mahdollista ymmärtää maailmaa ja saavuttaa tietoa.

Rationalistit pitävät järkeen perustuvaa tietoa ylempiarvoisena kokemukseen perustuvaan tietoon, empirismiin, nähden. Rationalismi etsii fundamentaalisia totuuksia kokemusten taustalla. Tieto, joka on riippumaton kokemuksesta, on myös todenmukaisempaa, koska aistihavainnot eivät ole vaikuttaneet siihen. Tällaista tietoa ovat muun muassa matemaattiset totuudet tai itsestäänselvytykset.

Rationalismin mukaan on olemassa myös asioita, jotka tiedämme osana synnynnäistä tietämystämme. Tällaiset asiat eivät vaadi todistusta olemassaolostaan. Descartes antaa Jumalan olemassaolon esimerkiksi tällaisesta synnynnäisestä tiedosta.

Rationalistit korostavat myös loogista välttämättömyyttä, jonka mukaan joitakin asioita ei voi ymmärtää toisin. Esimerkiksi omistaaksesi kolme asiaa, sinulla täytyy olla niitä enemmän kuin kaksi. Loogisen välttämättömyyden avulla rationalistit pyrkivät vastaamaan vaikeisiin moraalisiin, uskonnollisiin ja metafyyisiin kysymyksiin maailmasta.

Rationalismi on yhteiskuntatieteissä yhdistetty yleensä päätöksentekoon. Rationalismilla on juuret taloustieteessä, jossa rationaalisenä on pidetty ihmisen pyrkimystä maksimoida hyötynsä. Peliteorian mukaan rationaalista on maksimoida voitot ja minimoida tappiot. Poliittisen rationalismin mukaan myös toimijan muut motiivit voivat vaikuttaa päätöksentekoon. Klassisessa vangin dilemmassa asettuu vastakkain kollektiivinen rationalismi ja individuaalinen rationalismi: Miten pitkään toiseen voi luottaa maksimoidakseen sekä yhteisiä että omia etuja?

Perinteisen ”keinot-päämäärä” (*means-end*) -rationalismin mukaan yksilö valitsee vaihtoehdon, joka vastaa parhaiten yksilön toiveisiin. Ihminen tekee päätöksensä punnitsemalla eri vaihtoehtojen hyötyjä ja haittoja. Valinnan tuloksena on mahdollisesti optimaalinen valinta, jos toimijalla on mahdollista olettaa valinnan vaikutukset ja ennustaa lopputulos.

Weberilainen rationaalisuuden malli on haastanut perinteisemmän ”keinot-päämäärä”-rationalismin. Weberin mukaan rationaalisuudessa on tärkeää yksilön kokemus siitä, mikä on todellisuutta. Ihminen toimii henkilökohtaisen rationaalisuutensa pohjalta, johon vaikuttaa myös kulttuuriset ilmiöt eri aikoina. Järjen avulla yksilö valitsee olosuhteisiin nähden itselleen parhaan toimintatavan. Habermas puolestaan korostaa valinnan merkitystä. Valinta nähdään välineenä, joka itsessään on tärkeää – ei niinkään se, mitä valinnalla saavutetaan.

Herbert Simonin mukaan ongelmallista ”keinot-päämäärä” rationalismissa on, etteivät ihmiset yleensä voi tarkasti tietää valintojensa vaikutuksia. Simon puhuu rajoitetusta rationalismista (*bounded rationality*). Sen mukaan päätöksenteossa ihmisen kyky havainnoida ja valita vaihtoehtoja on rajallinen. Asioita katsotaan tietystä viitekehystä, jolloin kaikki vaihtoehdot eivät tule huomioiduiksi. Ihmiset valitsevat yleensä vaihtoehdon, joka on tyydyttävä eikä niinkään optimaalinen. Normatiivisen rationalismin mukaan ihmiset toimivat normien ohjaamana ja näin ollen osa vaihtoehdoista suljetaan pois jo pelkästään normiyhteisön toimintamallien rajoittamana.

Poliittinen rationalismi pitää valtioita järjestystä ylläpitävinä toimijoina, mutta korostaa myös kansainvälisten instituutioiden roolia. Rationalismia on kritisoitu sen käytännön ongelmista kuten informaation epätarkkuudesta tai riittämättömyydestä, informaation keräämisen kalleudesta ja aikarajoituksista.

Strategian tutkimuksessa rationaalinen päätöksenteko on keskeisessä asemassa. Sotateoriat huomioivat rationalismin tärkeyden teoriassa, mutta käytännössä rationaalisuus on vaikeasti toteutettavissa. Strategian tutkimuksessa on hyvä huomioida ”keinot-päämäärä”-ajattelun rajoitteet.

Kirjallisuutta:

Michael Nicholson, *Rationality and the Analysis of International Conflict*. Cambridge University Press, 1992.

H.A.Simon, *Administrative Behaviour*. Free Press, New York, 1965.

Max Weber, ”Objectivity in Social Sciences and Social Policy”, in *Methodology of the Social Sciences*. Free Press, 1949.